

HOVEDOPPGAVE

Redselsdøgnene i Kristiansund

Bombingen og brannen 1940

av

Kadett Ole Kristian Pettersen

**Alle synspunkter i hovedoppgaven
står for kadettens regning, og kan
således ikke tillegges
Luftkrigsskolen eller Forsvaret.**

REDELSDØGNENE I KRISTIANSUND

BOMBINGEN OG BYBRANNEN 1940

Innholdsfortegnelse

1. INNLEDNING.....	2
1.1. AVGRENSING & PROBLEMSTILLING	3
1.2. METODE/KILDEUTVALG	4
2. KRISTIANSUND, BY VED HAV	6
3. BYEN FORBEREDER SEG.....	9
3.1. FORSPILL.....	18
4. REDELSDØGNENE	19
4.1. BOMBINGEN & BRANNEN	19
4.2. DEN GRUSOMME FASIT	27
5. EVAKUERINGEN	29
5.1. HVORFOR GIKK SÅ FÅ MENNESKELIV TAPT?	33
6. OPPSUMMERING & KONKLUSJON.....	36
EPILOG	38
<u>BIBLIOGRAFI:</u>	40

1. Innledning

Minnes du
fra årene som nå forlengst er svunnet
de gamle pene gårdene til Krogh og Heyerdahl?
Og bryggene som lå i hvite rekker langsmed sundet
som festlige kulisser langs havnas dansesal.

Og bakom kneiset kirken mere verdig og alvorlig
malmtung med sin ruvende og strenge, grå granitt.
Det skulle siden vise seg at kirken var usårlig,
men ellers er det borte hvert hus som lyste hvitt.¹

Puck

bilde 1: Nordlandet kirke står ensom tilbake etter brannen.

Kristiansund ble i slutten av april samt 1 mai 1940 utsatt for gjentatte bombeangrep fra tyske fly. Bombingen og den påfølgende brannen førte til enorme materielle ødeleggelser. Jeg er selv vokst opp i Kristiansund og har gjennom oppveksten blitt fortalt hvor ille krigen var, spesielt den forferdelige terroren Kristiansund ble utsatt for av tyske fly i 1940. Skildringer gitt av eldre slektninger og bekjente har alltid etterlatt meg med de samme spørsmålene: Hvordan var det mulig å utslette en hel by på denne måten? Hvordan kunne en brann få spre seg og anta slike dimensjoner? Hvorfor var det fremdeles folk i byen når de "visste" de kom til å bli bombet? Hvorfor hadde de ikke våpen å beskytte seg med?

Den lærdommen jeg som voksen har tilegnet meg om den generelle politiske situasjonen i Norge ved slutten av 30 tallet kan besvare mange av de spørsmålene jeg satt inne med som barn. Mangelen på våpen kan tilskrives troen på at et for sterkt forsvar heller bidro til å øke sannsynligheten for å bli dratt inn i en stormaktskonflikt enn å redusere den. Samtidig var troen på at konvensjoner og avtaler ville bli overholdt fremdeles sterk. Åpne ubefestede byer skulle ikke rammes av krig. Norge var et lite land som ikke satset på et eget nasjonalt forsvar, men baserte seg på en "implisitt garanti"² fra Storbritannia hvis så galt skulle skje at vi ble involvert i en europeisk storkrig. Troen på at nøytraliteten som hadde holdt oss utenfor den

¹ Diktet er skrevet av PUCK (Paul Ohrvik), og er gjengitt i Stein Bach et al, *Byen vår, Kristiansund i bilder 1940-1965 bind II*, (Kristiansund 1992), s 68.

² Den implisitte garanti refererer seg til en norsk tro på at Storbritannia, på tross av manglende avtaler eller traktater, ville komme Norge til unnsetning hvis vi ble angrepet. Antagelsen var at England så seg tjent med et fritt Norge. Nærmere behandling av temaet: Olav Riste, *Forsvarsstudier 3/1991, Isolasjonisme og stormaktsgarantier*, (Oslo, 1991)

forrige storkrigen nok en gang ville lykkes, var sterk helt frem til den tyske invasjonen. Selv om det mot slutten av 30 tallet ble forsøkt å ruste opp Forsvaret, kan konklusjonen av den innsatsen summeres opp i få ord: For lite og for sent.

Norge ble angrepet, og de åpne ubefestede byer ble bombet. Lokalt har denne bombingene blitt skildret som den rene skjære terror uten noen annen hensikt enn å ramme uskyldige sivile. En slik tolkning markerer på mange vis en følelse som naturlig fester seg når man blir utsatt for en slik katastrofe uten noen mulighet til gjengjeldelse. Om dette var den eneste hensikten med bombingene vil jeg ikke behandle i denne oppgaven, men jeg vil forsøke å skildre hva som hendte, og hvordan byens befolkning taklet bombingene.

Selv om de materielle ødeleggelsene i Kristiansund var enorme, var det svært få som mistet livet. Var dette ren flaks, eller var det flere faktorer som spilte inn? Dette er et av de spørsmålene jeg vil forsøke å gi svar på i denne oppgaven om bombingene av Kristiansund.

1.1. Avgrensing & Problemstilling

Oppgaven vil i hovedsak konsentrere seg om Kristiansunds lokalhistorie, og med en slik tilnærming vil noe av stoffet også være av deskriptiv karakter.

For å oppnå en forståelse av hvordan angrepene ble oppfattet vil jeg se på hvilke fysiske og mentale forberedelser byen og dens befolkning gjennomgikk forut for angrepene. Graden av forberedthet kan så senere sees i sammenheng med evakueringen, antall døde og hvor mye som ble berget.

De viktigste hendelsene under det som lokalt karakteriseres som redselsdøgnene vil bli forsøkt skildret, og dette vil også være hovedpoenget med oppgaven. Det vil være et poeng å gjennomgå hendelsene i noenlunde kronologisk rekkefølge, slik at brannens utvikling kan ses parallelt med de gjentatte bombeangrepene.

Kristiansund er ikke blant Norges mest kjente byer. Derfor vil oppgaven inneholde en historisk og geografisk fremstilling av den byen som kanskje ble hardest rammet av tyske bombeangrep under felttoget i Norge. Den historiske gjennomgangen skal bidra til å gjøre

leseren familiær med eventuelle egenarter i bosettingsmønster, næringsveier eller andre forhold som er mulige årsaker til at brannen fikk det omfang den fikk, mens byens beliggenhet og lokalgeografi kan være bidrag til en forståelse av hvorfor byen ble bombet.³

Da oppgaven i hovedsak dreier seg om lokale forhold, herunder også de ikke-materielle konsekvensene en krig har for en befolkning, blir det gitt en skildring av hvordan Kristiansunds befolkning oppfattet den spente situasjonen i verden før Weserübung⁴, og i dagene frem mot 28 april. Her vil det også være en fremstilling av hvordan man lokalt etterhvert forberedte seg på eventuelle bombeangrep. Etter min mening er det av interesse med en kort redegjørelse av hvorfor Kristiansund som en av mange kystbyer ble utsatt for et såvidt kraftig bombeangrep fra tysk side og også her gi en kort beskrivelse av byens skjebne etter at bombingene var avsluttet og brannen var slukket.

1.2. Metode/Kildeutvalg

Denne oppgaven har hovedsakelig artet seg som et litteraturstudie. Tilgangen på muntlige kilder er av naturlige årsaker i ferd med å bli begrenset. De skriftlige kildene jeg har benyttet kan i all hovedsak karakteriseres som primærkilder. Innhenting av disse kildene er gjort gjennom bibliotekets søkesystem BIBSYS, og ved en studietur til Kristiansund. Der gikk jeg gjennom historielagets arkiver, bibliotekets utklippsmapper og brannmuseets billedarkiv. I tillegg gjennomførte jeg et besøk ved Nordmøre museum.

De viktigste kildene er rapporter fra offentlige tjenestemenn, og nedtegnelsene er foretatt nært opp til hendelsene i tid, noe jeg anser som en styrke for troverdighet med hensyn til tidsbestemmelser og hendelsesforløp. Den rollen disse tjenestemennene i følge dem selv spilte under bombingene kan i noen grad ha farget deler av rapportene, men opplysningene om hendelsesforløp og tidsbestemmelser stemmer godt overens mellom kildene.

³ For en diskusjon omkring tysk rasjonale for bombingene av Kristiansund; Erik Bøifot, *Hvorfor bombet tyskerne Kristiansund?*, Hovedoppgave LKSK II, (Luftkrigsskolen, 1996)

⁴ Kodenavnet for det tyske angrepet på Norge 9 april 1940

I tiden mellom angrepet på Norge og starten av bombeangrepene mot Kristiansund er avisene nyttet som informasjonskilde. Avisene er valgt nyttet da de kan gjenspeile sakene lokalbefolkningen var opptatt av. De beskrev også hvilke forberedelser byens myndigheter og befolkning gjorde forut for angrepene.

Jeg har benyttet noe sekundærlitteratur i oppgaven. Grunnen til dette er at disse kildene i mange tilfeller har vært den eneste muligheten til å tilegne seg opplysningene. Langt de fleste av de muntlige kildene som er benyttet i sekundærlitteraturen er nå avdøde. I de tilfeller hvor sekundærlitteratur er benyttet, har jeg i all hovedsak trukket ut sitater eller omskrevne skildringer av episoder fremfor å benytte forfatterens tolkning.

Bombingen sørget for at avisene ikke lenger kom ut, så fra perioden etter 28 april 1940 er det de offentliggjorte rapportene som er hovedkilden. For å beskrive og tolke perioden etter 2 mai har jeg også nyttet en TV serie om krigen i Kristiansund lagd av Tv Nordmøre. Serien inneholder også intervjuer med mennesker som var til stede under de aktuelle hendelsene. Bøkene *Byen Vår* i to bind inneholder også intervjuer, men disse bøkene er i første rekke benyttet som fotoarkiv og for å gi oppgaven et mer visuelt preg ved bruk av bilder.

Tyske kilder er benyttet for å bidra til å gi svar på spørsmålet om hvorfor ikke flere mistet livet i bombingen, og for å gi en kort beskrivelse av bakgrunnen for bombingen.

2. Kristiansund, by ved hav

By ved hav, din egen stamme
 Bylder deg med varme ord
 Du har tendt i oss din flamme
 og i oss din framtid bor.
 Fram fra intet er du steget
 høyt i ære, ry og makt,
 og vår by du har ditt eget
 sterke livsmot i oss vakt.⁵

Puck

bilde 2: Gamle Kristiansund. Vi ser Kirkelandet fra Vågen med Gassverktomta i forgrunnen. I bakgrunnen skimtes Innlandet

Byen Kristiansund som fikk bystatus i 1742⁶, ligger på 3 små øyer ved utløpet av nordmørsfjordene helt ute mot havet. Øyene heter Nordlandet(14 km²), Innlandet(0,7 km²), og Kirkelandet/Gomalandet(6 km²). Bykjernen, som kalles Kirkelandet grunnet hovedkirkens lokalisering, henger sammen med Gomalandet. Grunnen til at det opereres med to "land" på én øy, kan være at Kirkelandet og Gomalandet er nesten delt i to av Kristiansunds indre havnebasseng, den 1 km lange Vågen. Øyene ligger som et triangel med et havnebasseng i midten som ligger i le for alle vindretninger. Denne naturlige og lune havnen, som var et godt utgangspunkt for fiskere, er trolig hovedgrunnen til at stedet oppnådde en befolkning som rettferdiggjorde kjøpstadsrettigheter. Denne ble gitt byen av Christian VI, som også har gitt byen sitt navn.

Byens historie er imidlertid langt eldre enn 1742. Allerede i steinalderen var det bosetning på en av øyene, nemlig Nordlandet. Der er det ved Vollvatnet funnet rester av det som benevnes Fosnakulturen⁷. Denne kulturen, basert på fiske, utviklet seg videre, og sakte men sikkert vokste det frem et levekraftig samfunn på de tre øyene. Fosna(norrønt *Folgsn*, gjemmested) var også navnet på stedet inntil 1742.

⁵ Paul Ohrvik, *PUCK, Stjernesudd Sangen til Kristiansund*, (Kristiansund, 1992), s 119

⁶ Kristiansund feiret 250 års jubileum som by i 1992

⁷ Fosnakulturen fikk sitt navn etter at Anders Numedal gjorde de første funnene der i 1909.

Fra slutten av 1700-tallet ekspanderte Kristiansund voldsomt. Deler av den store befolkningsveksten ble besørget av utlendinger som fant ut at klippfisken i Kristiansund var billigere og minst like god som den Bergen kunne tilby.⁸ Klippfiskproduksjonen la mye av premissene for bebyggelsen i Kristiansund. Byens manglende vegetasjon gjorde de flate og uvegeterte bergene velegnet til tørking av fisk. Bebyggelsen vokste så opp rundt disse bergene på Nordlandet, Gomalandet og Innlandet. Havnen ble tidlig utbedret for å kunne ta imot klippfiskskutene fra Spania og Portugal. Byen vokste stadig, og husene ble stående nesten oppå hverandre. Behovet for et tidsmessig brannvesen og tilstrekkelig vannforsyning ble stadig mer fremtredende. Det samme ble behovet for byplanlegging, selv om dette viste seg vanskelig å gjennomføre i praksis.

Klippfisken var byens viktigste handelsvare gjennom hele 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet, men det meldte seg problemer rundt 1920, noe som gjorde forholdene i byen vanskelige. Grunnen til dette var vansker med avtaler og traktater med Spania og Portugal. Prisene ble så presset på klippfisken at det ikke var lønnsomt å eksportere den. Når også avsetningen av byens andre store ressurs; sild - og da spesielt saltsild - viste seg like vanskelig ble det vanskelige tider for byens befolkning. Næringslivets ensidige satsing på klippfisk og sild viste seg sårbart og problemene ble forsterket av den generelle depresjonen i Europa rundt 1930.

Selv om byen, i likhet med andre deler av landet hadde stor arbeidsledighet og nød i 30 åra, var det en netto befolkningstilvekst til byen. Byens folketall i 1940 kan anslås til 15 000.⁹ Bebyggelsen bar også preg av at byen var i vekst. Byplanleggingen var noe mangelfull, og folk bygde hus eller tilbygg stort sett der det passet slik. Gatene var smale, og husene i sentrum sto gjerne vegg i vegg. Hoveddelen av bebyggelsen var i tillegg konsentrert rundt havneområdet på de enkelte "land", og spredte seg innover etterhvert som havneområdet ble fullt. Et viktig moment i denne forbindelse er at de aller fleste beboelseshus samt klippfiskbryggene var bygd av tre. En svært liten andel av byens bygningsmasse var murbygninger.

⁸ NRK Tv/Henry Notaker, *Kulinariske henrykkelser og litterære anekdoter*, Programmet om Kristiansund, (NRK, 1996)

⁹ Konstituert fylkesmann Kristian Fasting, *rapport til formannen i Centralkomiteen for Trondheim, høyesterettsadvokat Clausen*, 10 mai 1940.

Øyene hadde ikke landfast forbindelse med hverandre, så all kommunikasjon måtte skje med båt. Dette er nok en av grunnene til at Kristiansund, i likhet med San Francisco, kan skilte med verdens eldste offentlige kommunikasjonsmiddel. Byens sundbåter har vært i kontinuerlig drift siden 1876, da Kvik ble satt i rute mellom de tre øyene.¹⁰ Det hevdes fra enkelte at sundbåtene opphørte sin trafikk et par dager under redselsdøgnene i 1940, men jeg har ikke vært i stand til å få dette bekreftet.

Den første broen mellom Gomalandet/Kirkelandet og Nordlandet kom så sent som 1936. Samtidig ble det som nødsarbeid sprengt ut en tunnel for å forbinde bruenden på Nordlandet med veinettet på denne siden. Tunnelen muliggjorde denne forbindelsen uten omfattende veibygging rundt Bjørnehaugen. Tunnelen fungerte også som tilfluktsrom for enkelte under bombingene i 1940. Omsundbrua, brua over Omsundet mellom Nordlandet og Frei kommune, sto også ferdig før krigsutbruddet.

Bruforbindelsen til Frei, som også er en øykommune, førte ikke til at Kristiansund hadde bruforbindelse til fastlandet. Det faktum at sjøveis transport var nødvendig for å komme seg til fastlandet gjorde befolkningen spesielt sårbar for en katastrofe som den de skulle oppleve i 1940.

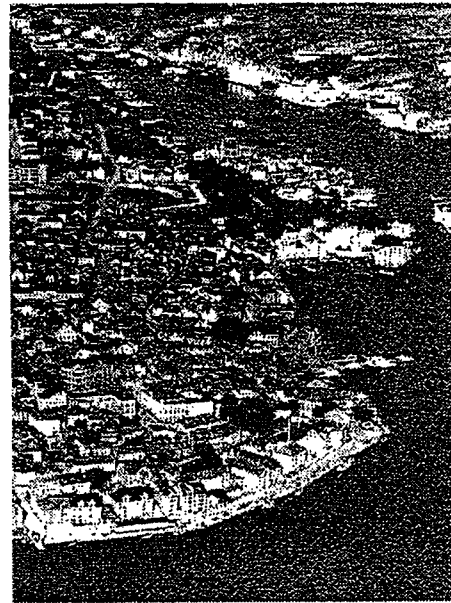
¹⁰ Svein Bach et al, *Byen vår, Kristiansund i bilder bind I 1865-1940*, (Kristiansund, 1992), s 149.

3. Byen forbereder seg

Krigen truer, kjære venner!
 Selv i dette arme land
 vrir vi daglig våre hender
 mens vi venter verdens brand.
 Og i blader og aviser
 stygge overskrifter gliser:
 Går det hull på verdens byld?
 Det er daglig spaltefyll.

Som soldat og landsforsvarer
 er jeg nærmest litt nervøs.
 Tro hvor mange år det varer
 før det engang bryter løs?
 Krigen truer - kanskje kommer
 verdens brand en gang i sommer?
 Det er nok av dem som spår
 at den kommer nu i vår.¹¹

Puck

bilde 3: Kirkelandet sentrum. Flyfoto tatt over Innlandet

Signalene om at noe var galt ute i Europa rakk nok fram. Man diskuterte Mussolini, Hitler, Franco og Stalin, men på hjemmebane var man vel mer opptatt av at Nygaardsvolds regjering så ut til å få landet på fote igjen, og at den offentlige administrasjon av byen var en saga blott.¹²

Dette sitatet skildrer på mange måter den stemningen som var mest fremtredende hos lokalbefolkningen i slutten av 30 tallet og de første månedene av 1940. Den krigen som herjet i Europa angikk ikke kristiansunderne direkte. Krigen i Finland ble likevel grundig gjengitt i media. Krigens redsler og den sovjetiske råskapen i krigføringen ble behandlet i flere ledere i Kristiansundsavisene. Ikke minst ble fokus etterhvert rettet mot bombingen av forsvarsløse finske byer. Disse hittil ukjente og skremmende beretningene var trolig et viktig incitament for å etablere et sivilt luftvern, og gjennom dette oppnå en mental beredskap mot flyangrep. I Kristiansund ble det oppnevnt en Luftvernnemd, som blant annet tilrådte at det ble utstyrt tilfluktsrom. I Arbeiderparti avisen Tidens Krav(TK) ble det oppfordret til etablering av studieringer i sivilt luftvern for å gi svar på hvilke faktorer det var viktig å ta hensyn til før, under og etter et flyangrep. Hvilke tiltak måtte treffes for å beskytte og redde mennesker. Ifølge avisen var arbeiderklassen de mest utsatte, og derfor var det de fagorganiserte

¹¹ Ohrvik, op. cit., *Mareritt*, s 58

¹² Svein Bach et al, *Byen vår, Kristiansund i bilder bind I 1865-1940*, (Kristiansund, 1992), s 152

arbeiderne som burde etablere slike studieringer. Arbeiderbevegelsens organisasjoner var også i følge avisa de eneste som kunne samle det brede lag i befolkningen og gjennom dette skape tillit til luftvernet. Arbeidernes Opplysningsfond sto bak kampanjen under mottoet;

**BESKYTT HJEMMENE!
LÆR SIVILT LUFTVERN!¹³**

Det er viktig å understreke at det her ikke dreier seg om væpnet motstand mot fly i form av kanoner eller mitraljøser, men rent passive forsvarstiltak for å vanskeliggjøre angrepene og begrense skadevirkningene. De fleste tiltakene dreide seg om blanding av lys, opplæring i førstehjelp og brannvern samt bygging og innredning av tilfluktsrom.

Vi ser altså at i januar 1940 ble det fra ulike hold fokusert på viktigheten av å utnytte best mulig de muligheter man hadde til å begrense skader etter bombeangrep. Dessverre viste det seg at de fleste av disse tankene forble nettopp tanker i enda noen tid. De som i størst grad visste å utnytte oppfordringene om å beskytte seg, var byens kjøpmenn. De annonserte flittig for luftvernutstyr i avisene de første månedene av 1940.¹⁴ Byens myndigheter anmodet gårdeierne om å anskaffe brannvernmateriell, men denne oppfordringen ble i liten grad fulgt. Dette resulterte i at en så seg nødt til å pålegge anskaffelsen av slikt materiell. Stadsingeniør Røkkum beskriver i TK 7 mars 40 hvilket utstyr som er påkrevet:

- Godkjent assurancesprøyte eller håndpumpe
- 1 svaber
- 2 bøtter
- 1 sementspade eller sandspade
- 1 brannøkse (piggøkse)
- 1 sandkasse fylt med sand.

Dette utstyret var ikke alene tilstrekkelig for å slukke en større brann, men var ment som strakstiltak for å unngå at brannen skulle utvikle seg. Sand ble sett på som det mest effektive middelet mot brannbomber, men det ble etter å ha sett erfaringene fra Finland av brannsjef Klausen advart mot å plassere sand på loftet. Sanden kunne medføre stor skade på gården hvis

¹³ Tidens Krav(TK), 290140. TK er organ for Det Norske Arbeiderparti, og er i dag den eneste lokalavisen i Kristiansund. I 1940 utkom den som middagsavis.

¹⁴ TK, januar-april 1940

loftet raste, samt at det kunne dannes mugg, noe som ville være uheldig hvis det skulle vise seg at man tross alt ikke ble bombet. Etter brannsjefens mening var det direkte farlig for en husbrannvakt å oppholde seg på loftet, da erfaringene fra Finland viste at brannbombene satte hele hus i flammer på et øyeblikk samt at det gjerne ble sluppet sprengbomber i tillegg. Brannsjefen tok til orde for å styrke brannvesenets ressurser både med hensyn til personell og utstyr fremfor en egen lokal gård-beredskap. Dette konkluderte han ut fra erfaringene fra Vasa i Finland, der det viste seg at når det brant flere plasser i byen samtidig var det helt nødvendig med motorpumper for å opprettholde et tilstrekkelig vanntrykk.¹⁵

Selv om den enkelte huseier eller innbygger ikke gjennomførte særlige forberedelser for å beskytte seg mot eventuelle flyangrep, var situasjonen noe annerledes for byens myndigheter. Her hadde forberedelsene allerede pågått en tid. Rasjonering av bensin, forbud mot privat kjøring, oppfordring til forsert evakuering av byens befolkning, pålegg om korrekt opptreden under flyalarm og ytterligere oppfordringer til å sørge for brannslukningsutstyr ble meddelt gjennom lokalavisene Tidens Krav, Romsdalsposten og Møre Dagblad. Avisene i Kristiansund ble en viktig informasjonskilde for både offentlige myndigheter og befolkningen etter 9 april, all den tid NRK var overtatt av tyskerne og den skrivende presse i Kristiansund var fri helt til etter bombingene.

Like før krigsutbruddet ble et tysk og et engelsk militærfly brakt inn til havnen i Kristiansund etter å ha nødlandet. Basetningsmedlemmene ble internert og satt under politibevoktning.¹⁶ Utenlandske militærfly var sjelden kost i Kristiansund, og spesielt to fly fra land som var i krig med hverandre, så mange av byens innbyggere trakk ned til havnen for å beskue dem. Denne hendelsen ser likevel ikke ut til å ha økt krigsfrykten hos innbyggerne, som var mer opptatt av den engelske aktiviteten utenfor norskekysten enn av faren for et tysk angrep.

Om morgenen den 9. april 1940 våknet det norske folk til nyheten om at store deler av landet var besatt av tyske styrker. Beretningen om at de største norske byene allerede var falt og at Danmark også var hærtatt ble spredt i radio og aviser. Nyheten nådde også Kristiansund, og innbyggerne reagerte med vantrø. Visst hadde man hørt at den tyske flåten hadde seilt

¹⁵ TK, 4 april 1940

¹⁶ Havnefogd Lauritz Aas, *Rapport til instituttet for historisk forskning* av 12 februar 1941, gjengitt i Romsdalsposten 11 mai 1946 opererer med 6 april som dato for interneringen. I politimesterens rapport av 12 februar 1942 er datoen for internering 8 april. Tidens Krav gjengir begivenheten 9 april.

hjemmefra med nordlig kurs, men skulle ikke de formidable engelske flåtestyrkene forhindre at de kunne okkupere Norge? I lederen i Tidens Krav den 9 april stilles det spørsmål om ikke de allierte ønsket Norge som krigsskueplass:

Det er dessverre grunn til å frykte at vestmaktene med sin handling har tilsiktet å flytte krigsskueplassen over på norsk område og det er meget som tyder på at vi i den nærmeste tida vil få krigens uhyggelige redsler inn over oss.¹⁷

Den handling lederen her refererer til er den britiske mineleggingen av norske farvann 8 april. Slike uttalelser og lignende ytringer i andre aviser var egnet til å spre usikkerhet i lokalbefolkningen. Var Norge bare en liten brikke i det storstrategiske spillet eller ville hjelpen komme? Ble Norge ofret for at vestmaktene skulle kunne angripe Tyskland på andre fronter?

Informasjonen i media om kamper rundt Oslo og i Gudbrandsdalen samt at allierte skip stadig gjorde fremstøt i Trondheimsfjorden ble positivt mottatt i Kristiansund og håpet steg om at krigshandlingene ville bli kortvarige og at britene ville befri Norge raskt. På dette tidspunkt kunne befolkningen vanskelig ha innsett hva denne krigen egentlig ville innebære. Krig på norsk jord var et ukjent begrep i moderne tid. Det var lenge siden Armfeldt gjennomførte sitt felttog i Trøndelag¹⁸, og krigen med Sverige i 1905 ble det aldri noe av. Det kan trygt slås fast at krigens redsler var totalt ukjente for det store flertall av Kristiansunds befolkning 9 april 1940.

Byens kvinner hadde i lengre tid blitt oppfordret gjennom avisene til å hjelpe det sivile luftvernet med klargjøring av sanitetsutstyr, og mange gjorde en stor innsats nettopp på dette feltet. Marinen hadde før krigen opprettet en utkiks- og vaktstasjon på Varden, det høyeste punktet på Kirkelandet. Denne stasjonen fungerte også som byens flyvarslingsstasjon. Seks sirener ble montert rundt i byen for varsling av flyalarm.¹⁹ Disse sirenene ble jevnlig testet og etterhvert ble byens befolkning forsøkt drillet i opptreden under flyangrep. Denne drillen gikk i korte trekk ut på å bevege seg til nærmeste tilfluktsrom eller søke dekning på annen måte når

¹⁷ TK, 9 april 1940

¹⁸ General Armfeldt gjennomførte sitt felttog i Trøndelag i 1718 på oppdrag av kong Karl XII Gustav. Armfeldt returnerte med sine styrker over Sylene nyttårsaften 1718, og mange av hans soldater omkom.

¹⁹ Aas til instituttet for historisk forskning, op. cit.

alarmen gikk. I tillegg til opptreden under flyalarm ble også blending iverksatt tidlig. Innbyggerne ble etterhvert flinke til å gjennomføre blending for beskyttelse.²⁰ Naturlig nok var ikke den disiplinen byens innbyggere viste ved flyalarm særlig god før krigsutbruddet, men mer interessant er det at det heller ikke etter den 9 april ble vist særlig disiplin blant befolkningen, noe som medførte at ansvarlige myndigheter så seg nødt til å komme med kraftige henstillinger til befolkningen om å ta varslene om flyangrep alvorlig.

(...) Folk søkte gjerne ut i gata, stakk hodene ut av vinduene og ga seg til å stå konstant ved et hjørne under alarmen.(...) En bombeeksplosjon kan slå folk ihjel i flere hundre meters avstand. Folk må derfor forstå det riv ruskende gale i å gjøre slik som det ble gjort i går med å fly ut i gatene.²¹

Dette utsagnet gjengitt i avisen viser tydelig den mangelen på forståelse som naturlig er til stede hos en befolkning hvis eneste erfaring med krig er det de har lest i aviser, hørt i radio eller sett i en filmavis på kino. Den nødvendige nærhet for å kunne innse alvoret manglet også etter krigsutbruddet. Dette viste seg også da forsøkene på å evakuere deler av byens befolkning ble iverksatt.

Situasjonen i Kristiansund etter det tyske angrepet på Norge kan derfor karakteriseres som rolig. Holdningene og følelsene hos den enkelte liknet nok mye på den Adresseavisas journalist hadde da han om morgenen den 9 april gikk ned til havna i Trondheim og spurte tyskerne som var i ferd med å gå i land fra sine skip;

"ka driv dokker med dokker da karra?"²²

Krigen var så ukjent og uforståelig at de ikke kjente den da den kom.

Usikkerhet preget som i resten av landet også Kristiansund. Mobiliseringsordre ble kunngjort ved oppslag i byen. Disse ble senere revet ned, og det ble påstått at dette skjedde etter ordre fra Kommanderende General. Dette er bare et lite eksempel for å skildre at forvirringen var like stor i Kristiansund som i resten av landet. Ingen hadde oversikt over situasjonen og verken militære eller sivile myndigheter kunne redegjøre overfor befolkningen hvordan de skulle forholde seg.

²⁰ Ibid.

²¹ TK, 13 april 1940

²² Høyskolelektor Nils Naastad, gjentatte ganger i polemiske beskrivelser av det strategiske overfallet på Norge.

Etter Stortingets og Regjeringens møter på Elverum 10 april var situasjonen noe klarere også for byens befolkning. Det var klart at Norge var i krig med Tyskland, og at landet ikke skulle overgis til den tyske krigsmakten. Dette ble meddelt byens befolkning av Kristiansunds ordfører Ulrik Olsen²³ som hadde vært til stede under Stortingets møter.

Etterhvert som mobiliseringen ble gjennomført viste det seg at også kristiansunderne ville delta i forsvaret av Norge. Omkvedet var at vi ikke skulle bli overrasket som Trondheim, Bergen og Oslo. David Ebbesen, oberstløytnant og byens øverste militære embetsmann klarte, etter å ha blitt oppfordret av demonstrerende ungdommer som ville kjempe for landet sitt, å få utrustet en styrke på 300 mann fra hele Nordmøre. Disse ble sendt til Åndalsnes for å delta i kampene der sammen med britene. I tillegg ble det satt opp et vaktkompani som etter anmodning fra Hærens Overkommando skulle besørge bevoktningen av tyske krigsfanger som skulle fraktes til byen.²⁴

Krigsfangene besto av et kompani med 134 tyske fallskjermersoldater²⁵ som hadde blitt tatt ved Dombås. De ble anbrakt i en provisorisk fangeleir ved Den Høyere Almenskole(senere Langveien ungdomsskole). Fangene ble behandlet i henhold til gjeldende konvensjoner og ble bevoktet av en kombinasjon av regulære militære og kommanderte fra lokalbefolkningen. Denne direkte befatningen med krigen virket ikke, så langt jeg har kunnet lese meg til, ytterligere skremmende på byens befolkning.

Det ble erklært luftverntilstand i Kristiansund allerede 13 april²⁶, men den manglende anskaffelsen av brannvernutstyr, den manglende responsen ved flyalarm og den manglende utbyggingen av tilfluktsrom kan tyde på at byens befolkning følte seg relativt trygge på at Kristiansund ikke skulle bli arena for krigshandlinger all den tid det både var en liten utkantsby og heller ikke hadde noen form for operative militære anlegg eller befestninger. Denne troen gjenspeilet seg også i graden av frivillig evakuering. Størstedelen av byens

²³ Ulrik Olsen ble kort tid etter den tyske okkupasjonen av Kristiansund avsatt som ordfører. Senere ble han arrestert og sendt til Falstad der han satt til krigens slutt.

²⁴ Eivind Aass et al, *Kristiansunds Historie Bind VI, Byen som brant - Kristiansund 1900-1942 2.del* (Kristiansund, 1991), s 514 og 515

²⁵ Fasting, op. cit.

²⁶ TK, 13 april 1940

befolkning var fremdeles tilstede i byen når bombeangrepene startet. Det var vanskelig for folk å reise bort hvis de ikke hadde slekt eller venner å dra til. De ville ikke trenge seg på hos fremmede. Byen var jo like hel, og situasjonen tydet heller ikke på at den skulle bli bombet de første dagene etter angrepet på Norge.

"15. april: Her i byen er stemningen nå rolig. Vi snakker minst mulig om krigen for ikke å engste hverandre."²⁷

Dette utdraget fra Yderstads dagbok er egnet som skildring av en stemning som var helt spesiell. Man unngikk trolig overdreven panikk i de første dagene etter angrepet på Norge. Innbyggerne forsøkte kanskje å fortrenge det faktum at nasjonens frihet var tapt. Samtidig tyder mye på at alvoret ikke sto klart for alle.

15 april ble Molde bombet. Gjentatte meldinger de nærmeste dagene om bombeangrep både mot Ålesund, Molde, Sunndalsøra, Åndalsnes og andre steder i nærheten gjorde at kristiansunderne begynte å vente på tilsvarende angrep mot sin egen by. Det gikk stadig flyalarmer etter observasjon av tyske fly. Opptreden til innbyggerne under disse alarmene var nedslående. Folk ble stående ved hushjørner i klynger og speide etter flyene. Dette tyder på at forståelsen for hvilke ødeleggelser bombeangrep kunne medføre ikke var like høy hos alle. Politimester Theisen, som også var sjef for det sivile luftvern gikk gjentatte ganger ut i avisen med reprimander til byens befolkning om deres opptreden under slike alarmer, og etterhvert ble det en bedring.

17 april: Det meste arbeide folk nå har er å grave vernegraver. En mengde unge gutter er med..... Byens snekkere har det travelt med å lage skjerm av tømmer, stein, jord, sandsekker omkring større vinduer, og spesielt kjellervinduene der folk skal sitte under alarmer. Byens kontorer er - de fleste - flyttet til utkanten av byen....²⁸

²⁷ Olaf Yderstad, museumsbestyrer ved Nordmøre Museum, utdrag fra hans ikke offentliggjorte dagbøker fra april dagene 1940. Mine utdrag er hentet fra Kristiansund brannmuseums utstilling.

²⁸ Ibid.

Dette dagbokutdraget beskriver den innsatsen som nå ble gjort lokalt for å beskytte seg mot det mulige bombeangrepet. Troen på at bombene faktisk kunne komme til å falle også her begynte etterhvert å bre seg, men innbyggerne ville heller beskytte seg i Kristiansund enn å evakuere. Beskyttelsesrommene i byens parker var de eneste som gav reell beskyttelse mot eventuelle sprengbomber.²⁹

bilde 4: Bygging av bombesikre rom i Langveiens øvre park.

Paradoksalt nok ble disse stående bortimot ubrukt under bombingene, noe som sannsynligvis skyldtes den angsten folk hadde for å bli sperret inne. Denne angsten var reell for de provisoriske tilfluktsrommene, der mange hadde lagt ned mye arbeid til liten nytte. Ved et nedslag av en sprengbombe kunne man her risikere å bli levende begravd.

23 april: Det er påfallende at Kristiansund ennå ikke er rørt, men Molde og Aalesund er blitt hjem søkt...

Folk på gatene som jeg møter, smiler ikke lenger. De er dystre, alvorlige og forgremte.³⁰

Etterhvert som dagene gikk følte også Kristiansunds befolkning en reell fare for at byen kunne bli angrepet. Dette ga seg selvfølgelig utslag i innbyggernes humør og optimisme. Ingen hadde lenger tro på at Norge skulle bli raskt befridd. Ingenting tydet på det, og de tyske flyene hadde allerede spredt uhygge over nabobyene. Det sivile luftvern fortsatte med sine forberedelser, og hadde på dette tidspunkt fullført organiseringen. Byen var oppdelt i brannvernskommandoer med kvartals- og husbrannvakter.³¹ Oppdraget var selvsagt; de skulle så raskt som mulig varsle og forsøke å slukke eventuelle branner.

²⁹ Politimesterens rapport av 12 februar 1942, gjengitt i Nordmøre Historielag og Nordmøre Museum, *Årbok for Nordmøre 1987*, (Kristiansund, 1987), s.32

³⁰ Yderstad, op. cit.

³¹ Politimesteren, op. cit., s.24

Konklusjonen på hvor godt byen og byens befolkning var forberedt på det som inntraff, må bli todelt. Innbyggerne var slik jeg ser det mentalt uforberedt på den katastrofen de opplevde i slutten av april 1940. Den opptreden som ble vist under flyalarm tyder på at den enkelte ikke kjente rekkevidden av hvilken virkning et bombeangrep kunne ha. Likevel kan den enkelte vanskelig kritiseres for dette all den tid de aldri hadde vært utsatt for noe liknende. Enkelt sagt kan man si at virkningen av bombeangrepene, som de tross alt ventet skulle komme, lå utenfor deres referanseramme og derfor også utenfor fatteevne.

Materielt var forberedelsene noe bedre. Byggingen av tilfluktsrom og det sivile luftverns forberedelser var på papiret tiltak som skulle bidra til å begrense omfanget av skadene. Blendingen ble også gjennomført effektivt. På den annen side hadde det tidlig blitt pekt på at brannvesenet hadde for få ressurser. De manglet de nødvendige motorsprøytene, og det viste seg også at de hadde for lite personell. Byens befolkning unnlot på tross av gjentatte oppfordringer å evakuere. En kan da spørre seg hvorvidt byens myndigheter burde beordret en slik evakuering. De siste dagene før bombingene ser det jo ut som om de aller fleste ante at det skulle komme.

Bombeangrepene må derfor på tross av de stadige advarsler gjennom aviser, og den kjensgjerning at bombeangrepene mot andre mål i samme fylke hadde blitt gjennomført dagene i forveien kommet som et enormt sjokk på byens befolkning. De forberedelsene som ble gjort av byens myndigheter var helhjertede, men som tilfellet var for opprustingen av Forsvaret; For lite og for sent.

3.1. Forspill

Den 22 april begynte slutten på ventetiden for Kristiansunds befolkning. Stadig oftere hadde fly blitt hørt eller sett rundt om på Nordmøre, og denne dagen skulle bli den første med drepte som følge av flyangrep. Omsundbrua ble angrepet av et enslig fly. Flyet var sannsynligvis et av de mange flyene som denne dagen bombet mål ved Åndalsnes, Molde og Romsdalsfjorden.³² Hvorvidt Omsundbrua var et av målene denne dagen er likevel uvisst. Piloten bommet på brua, men en av de to bombene som ble sluppet kl 1745 drepte den 15 år gamle Ingolf Vatten som befant seg i virkningsområdet til den 250 kg tunge sprengbomben som falt ned ved riksveien. I tillegg ble også et bolighus fullstendig ødelagt. Den andre bomben falt i vannet.³³

Kristiansunds myndigheter og befolkning som var helt uten kunnskap når det gjaldt virkningen av bombeangrep trakk raskt den konklusjonen at kjelleren er det mest trygge stedet, da en kvinne som befant seg i kjelleren av det ødelagte huset etter bomben mot Omsundbrua var nesten uskadd.

26 april: Byens morgenblad Møre Dagblad melder i dag om stygge tyske bombeangrep på Molde og Aalesund igår. Likeså angrep de enkelte bygder og småsteder. Hva i all verden er hensikten med slikt barbari?³⁴

Bombingen av byer kom stadig nærmere for befolkningen. De gjentatte angrepene på Molde og Ålesund, samt forsøket på å ødelegge Omsundbrua var sterke antydninger om at turen snart ville komme også til Kristiansund, noe som medførte riktighet. Bare to dager etter denne nedtegnelsen startet ragnaroket over Kristiansund.

³² Christopher Shores, *Fledging Eagles, The complete account of air operations during the "Phony War" and Norwegian Campaign 1940*, (London, 1991), s 279

³³ Fasting, op. cit.

³⁴ Yderstad, op. cit.

4. Redselsdøgnene

Men så
kom krigens tunge år
til dette folk og land.
En sollys dag, en vakker vår
stod byen vår i brann.

Det var som selve jorden brant,
- vår egen arme jord.
Men ingen bitre tårer rant
Vi hadde ingen ord.³⁵

Puck

bilde 5: Kirkelandet sentrum ligger i ruiner etter herjingene.

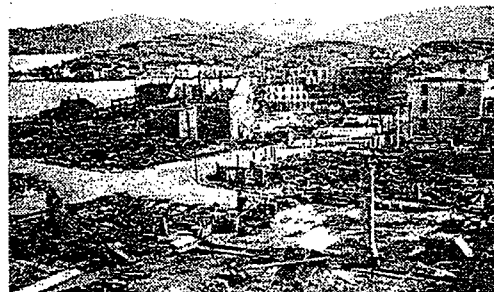
Diktet og bildet forklarer bedre enn tusen ord resultatet av de tyske bombeangrepene. I det følgende vil jeg behandle redselsdøgnene mer inngående, og på den måten gi en forståelse for hvordan tilværelsen artet seg i Kristiansund under angrepene og etter at de var avsluttet.

4.1. Bombingen & Brannen

Den ligger der så arm og grå,
så bittert lagt i grus.
Og det er sårt og trist å gå
blant disse arme hus

Vår sorg, du gamle by ved hav
er større enn du vet.
Det er som sinnet fylles av
din bitre nakenhet.³⁶

Puck

bilde 6: Øverste del av Kirkelandet. I bakgrunnen ser vi Innlandet

Bombingen av byen startet søndag 28 april kl 0845, da to bomber, angivelig på 500 kg, ble sluppet i bydelen Dale på Nordlandet³⁷. I 1940 var Dale ikke en del av Kristiansund, men derimot en del av Bremsnes kommune. Derfor regnes dette angrepet i enkelte kilder ikke som de første bombene over Kristiansund. Etter min mening er dette et kunstig skille, all den tid Dale er en del av Kristiansunds største øy Nordlandet. Jeg velger derfor å anse dette som det

³⁵ Ohrvik, op.cit., *Til min by*, s 63

³⁶ *Ibid.*, s 63

³⁷ Politimesteren, op. cit., s.25

første angrepet mot byen. Bombene slo ned midt i Dales tettest befolkede område og drepte 4 mennesker:

- Peder Gaupset, 24 år
- Olga Ohrvik, 52 år
- Asbjørn Ohrvik, 26 år (sønn av Olga)
- Kristian Gundersen, 46 år

I tillegg ble 3 personer lettere såret, 6 hus ble totalt ødelagt, og ytterligere 20 hus ble påført skader. Målet for dette angrepet var etter all sannsynlighet en stor oljetank som sto i nærheten.

Byens befolkning hadde likevel fått et forvarsel om at noe var i gjære. I grålysningen søndag 28 april rundt kl 0830 ble tyske fly observert fra tårnet på brannstasjonen. Et tysk fly gjennomførte en "loop" over byen, og tegnet en halvsirkel av hvit røyk i luften under manøveren.³⁸ Dette ble av mange tolket som et Mene Tekel³⁹ (Dødssirkelen). Det hevdes også at røykringen fungerte som et slags sikte for de etterfølgende angrepsflyene. Dette virker umiddelbart noe usannsynlig på meg. Været denne dagen var klart og fint, så det skulle ikke by på noen problemer for de angripende flyene å finne sine mål. I tillegg hadde tyske fly daglig vært over området og rekognosert. Ei heller ser jeg det som sannsynlig at flyet laget slike røyksignaler med hensikt, da dette bare ville være egnet til å tiltrekke seg eventuell luftvernild. Den mest sannsynlige forklaringen er slik jeg ser det at dette enslige flyet hadde som oppdrag å verifisere at ingen krigsskip hadde ankommet byen. Hadde det vært krigsskip i Kristiansunds havn ville disse utgjort en trussel mot bombeflyene. Flyene ville da vært tvunget til å endre mål for angrepet. Temperaturen i luften og luftfuktigheten var trolig årsaken til at flyet la igjen en kondensstripe.

Det var ingen marinefartøyer ved havn i Kristiansund denne søndagen. De tyske flyene møtte dermed ingen motstand denne dagen, og heller ikke under resten av bombekampanjens varighet. Faktisk ble det ikke løsnet et eneste skudd mot de tyske flyene fra stillinger i byen.⁴⁰

³⁸ *Ibid.*, s 25

³⁹ *Mene tekel ufarsin*, de hemmelighetsfulle ord som en usynlig hånd skrev på veggen ved kong Baltasars gjestebud (Dan 5,5 og 24-30), og som profeten Daniel tydet slik: *Mene* - 'tellet' har Gud ditt kongedømmes dager og gjort slutt på det. *Tekel* - 'veid' er du på vekten og funnet for lett. *Peres* (= ufarsin) - 'delt' er ditt rike og gitt til mederne og perserne. - Beretningen er opprinnelsen til uttrykket "skriften på veggen". *Mene tekel* brukes nå om en høytydelig advarsel om en endelig dom, besluttet av en høyere makt. Kunnskapsforlaget, *Aschehoug og Gyldendals Store Norske Leksikon*, bind 9, (Kunnskapsforlaget, 1988), s 488.

⁴⁰ Fasting, op. cit.

Flyalarmen ble utløst ca kl 0900. Størstedelen av byens befolkning tok dekning, men noen nysgjerrige kunne ikke dy seg og måtte se hva som var i ferd med å skje. De to første bombene falt ved Holmasundet som var ved innløpet til Vågen. Sprengkraften forårsaket store skader på den nærmeste bebyggelse. Mens opprydningsarbeidet pågikk gikk flyalarmen på ny. Ifølge politisjefen kunne klokken da være nærmere 1000. Denne gangen ble to

bomber sluppet mot Gassverktomta ytterst i Vågen, der målet for bombene trolig var de to store gassbeholderne

bilde 7: Resultatet av bombenedslaget ved Gassverket. Enkelte av byggene på bildet står fremdeles.

som var lokalisert der. Beholderne, som var avgjørende for byens gassforsyning, ble ikke rammet av bombene. Derimot ble hovedvannledningen truffet, noe som skulle vise seg å få katastrofale følger for slukkearbeidet de nærmeste dagene.

Forsøkene på å ramme Omsundbrua ble gjentatt. Angrepet mislyktes 22 april, og nå ble det benyttet så mye som 8 sprengbomber⁴¹ i løpet av søndag og mandag for å ødelegge brua. Ingen av bombene rammet sitt egentlige mål. Denne gangen ble heller ikke mennesker drept eller skadd, og bebyggelsen ble heller ikke truffet.

Ca kl 1445 var det klart for nok et angrep. Denne gangen var det Storkaia på Kirkelandet som var målet. En av bombene som ble sluppet under dette angrepet traff kaien utenfor havnefogdens hjem.⁴² Under neste angrep ble to sprengbomber sluppet mot Holmagata som ligger i den andre enden av Kristiansunds hovedkai. Ved begge disse nedslagene ble det gjort til dels stor skade på bebyggelsen både på Vågekaia og Storkaia.

Under ettermiddagens angrep ble sprengbombene fulgt av

"Små, lysende, fræsende djevle (...)".⁴³

Disse 'smådjevlene' var brannbomber og ble sluppet i stort antall. Virkningen var umiddelbar. Den tørre og tettstående trehusbebyggelsen tok umiddelbart fyr, og alle tilgjengelige mannskaper ble satt inn for å bekjempe brannen. I tillegg deltok mange frivillige i det som

⁴¹ Politimesteren, op. cit., s 25

⁴² Havnefogd Lauritz Aas, rapport til rådmannen av 6 juni 1940, gjengitt i Romsdalsposten 8 mai 1946

⁴³ Politimesteren, op. cit., s 28

skulle vise seg å være et håpløst slukkearbeid. En av de frivillige var den 24 år gamle **Osvald Kirkevåg** fra Averøy. Han ble livstruende skadd da en pipe i Torvgata faller over ham, og døde senere av skadene han pådro seg.⁴⁴ Dette er det eneste dødsfallet under bybrannen.

Vannledningsnettet ble regulert til å gi trykk der det var påkrevet, samtidig som sjøsprøyter ble satt inn. Likevel ble slukkearbeidet vanskeliggjort av den intensiteten brannen hadde, og av stadig angripende tyske fly som fortsatte å slippe brannbomber samt at de streifet med mitraljøser.⁴⁵ Streifingen fra fly økte i intensitet utover søndag. Det kan synes som om det ikke var nødvendig for flyene å slippe flere brannbomber da brannen allerede spredte seg. I stedet hindret de slukkearbeidet med mitraljøse-ild fra fly. Dette førte til at brannfolkene stadig måtte trekke seg tilbake. Brannen var konsentrert rundt den sydlige del av Kirkelandet sentrum, og på tross av de håpløse arbeidsforholdene for brannmannskaper og frivillige, var brannen fremdeles begrenset til dette området og på det nærmeste slukket mandag morgen.⁴⁶ Mannskapene hadde da kjempet uten innblanding fra fly gjennom natten, da angrepene ble avsluttet ved mørkets frembrudd. Da det så ut som om brannen var under kontroll ble det viktig å få hvilt mannskapene og gitt dem tørre klær og mat. Den gjenværende del av byens befolkning hadde nok også behov for en hvil all den tid de hadde vært nødt til å forholde seg til ikke mindre enn 19 flyalarmer⁴⁷ i løpet av søndag. Denne hvilen skulle vise seg svært kortvarig, da nok en flyalarm gikk ved 9 tiden mandag morgen. Angrepene mandag formiddag fjernet alt håp om at byen kunne reddes, og la grunnlaget for den totale ødeleggelse Kirkelandet sentrum opplevde.

Mandag formiddag ble det sluppet spredte sprengbomber, men rundt middagstider ble det gjennomført et angrep med store mengder brannbomber. Disse ble spredt ut over den gjenværende sentrumsbebyggelsen. Brannen spredte seg nå raskt fra det sydlige sentrum i vestlig og nordlig retning. Taket på Kristiansunds kulturelle storstue, Festiviteten, som nå var tatt i bruk som feltlasarett, begynte også å brenne slik at lasarettet måtte flyttes derfra. Det sivile luftverns kommandosentral som hadde tilhold i Festiviteten måtte også evakuere.

⁴⁴ Brannmesterens rapport, *Brannrapport nr. 6/1940*, gjengitt i Nordmøre Historielag og Nordmøre Museum, *Årbok for Nordmøre 1987*, (Kristiansund, 1987), s 46.

⁴⁵ Brannmesteren, op. cit., s 45

⁴⁶ *Ibid.*, s 45

⁴⁷ Fasting, op. cit.

Fengselet måtte evakueres til Allanengen skole noe lengre opp i byen. De internerte krigsfangene måtte også flyttes dit. Senere på ettermiddagen ble de tyske krigsfangene evakuert til Bruhagen på Averøy. De innsatte ved fengselet ble sluppet fri, og av disse var det to tyske varetektsfanger.⁴⁸ Dette dreier seg ikke om de tyske flygerne som ble internert i Kristiansund 6 april. De tre besetningsmedlemmene fra det tyske flyet ble flyttet til Tingvoll, og ble senere satt i fangeleiren sammen med de tyske fallskjermssoldatene.⁴⁹

Ved middagstider mandag 29 april brant hovedkirken på Kirkelandet ned til grunnen. Øyenvitneskildringer beretter at det ikke var flammene som hadde spredt seg til kirken, men at den intense varmen hadde antent malingen.⁵⁰ Uansett brant kirken ned på bare en ½ time. Lyden da kirkeklokkene falt ned kunne høres helt til Frei.⁵¹

Mandag ble også dagen da de andre bydelene skulle bli utsatt for brannbomber. På Gomalandet startet brannen ca kl 17 og tok slutt rundt midnatt⁵². Som tilfellet var for Kirkelandet var det områdene mot sjøen som fikk spesiell medfart. Grunnen til at brannen ble av såvidt kort varighet var ikke et organisert og velfungerende slukkearbeid, men snarere at det ikke var mer som kunne brenne i nærheten. Bydelen ble angrepet kun med brannbomber, noe som sannsynligvis skyldes at dette hadde vist seg som det mest virkningsfulle våpenet.

bilde 8: Nedre del av Gomalandet mot Nordsundet er nedbrent. Vi ser også Nordsundbrua som mirakuløst nok ikke ble ødelagt.

Brannbombenes effektivitet var også her formidabel, og uten assistanse fra brannvesenet kunne ikke befolkningen gjøre seg noen forhåpninger om å slukke brannen.⁵³ De som bodde på Gomalandet flyktet opp i høyden, bort fra bebyggelsen. Der var de hjelpeløse vitner til brannens herjinger.

⁴⁸ Politimesteren, op. cit., s 33 & s 37

⁴⁹ Aas til instituttet for historisk forskning, op. cit.

⁵⁰ Tv Nordmøre, *Kristiansund i krig, del 2 Redselsdøgnene*, programserie produsert i forbindelse med 50-års jubileet for frigjøringen.

⁵¹ Kristiansunds Historie Bind VI, Eivind Aass, *Byen som brant - Kristiansund 1900-1942 2.del* (Kristiansund, 1991), s 525

⁵² Politimesterens rapport av 12 februar 1942, *Årbok for Nordmøre 1987*, (Kristiansund, 1987), s 31

⁵³ Politimesterens rapport av 12 februar 1942, *Årbok for Nordmøre 1987*, (Kristiansund, 1987), s 31

Litt senere mandag ettermiddag brant det også på Nordlandet, og igjen var det områdene ved havnen som fikk unngjelde. Også på Nordlandet ble det i hovedsak benyttet brannbomber, men det ble sluppet sprengbomber mot Vikanholmen og Offenbergs konfeksjonsfabrikk.⁵⁴ Bruken av sprengbomber ser altså ut til i all hovedsak å ha vært konsentrert mot installasjoner og fabrikker.⁵⁵ Ingen mennesker kom til skade, men bombene gjorde til dels stor materiell skade.

Brannen på Nordlandet startet i Bjørnehaugsveien og spredte seg langs hele havneområdet. Brannen spredte seg også oppover Dalegata, som er forbindelsen til den øvre del av Nordlandet. Iherdig innsats fra beboerne med fjerning og slokking av brannbomber medførte at Dalegata over parken ble spart. Spredningen av brannen antok på mange måter samme mønster som på Kirkelandet og Gomalandet. Brannbombene var ikke alene årsaken til at alle husene brant. Husene sto så tett at branner spredte seg lett hvis ikke slukkearbeid ble igangsatt øyeblikkelig. Effektivt slukkearbeid var på dette tidspunkt håpløst, og brannbombene sørget for en nærmest eksplosiv antennelse der de slo ned, slik at tid ble en avgjørende faktor. Så snart brannen var et faktum ble den eneste mulige oppgaven å forsøke å hindre spredning der husene sto med en viss innbyrdes avstand. Denne forutsetningen var tilstede i Dalegata, der en park

bilde 9: I bakgrunnen brenner Nordlandet. I forgrunnen står bergede eiendeler hensatt.

og en tverrgate fungerte nærmest som branngater. Nordlandet sentrum var helt utbrent etter brannen. Bare Nordlandet kirke sto igjen. Rundt den sto det bare ruiner og murpiper.

I forbindelse med brannen på Gomalandet og Nordlandet var også Nordsundbrua truet, spesielt fra "Gomasida". Hovedvannledningen fulgte brupillaren ned mot Gomalandet, og det ble viktig å unngå at denne ble ødelagt. Dette ble gjort ved å bruke brannbåten Slukk II, og det var brannsjefen selv som betjente vannkanonen og berget vannledningen.⁵⁶ Slukk II fikk også æren for at Nordmøre Meieri på Kirkelandet ble berget fra flammene.⁵⁷

⁵⁴ Eivind Aass et al, op. cit., s 525

⁵⁵ Politimesteren, op. cit., s.30

⁵⁶ Eivind Aass et al, op. cit., s 525

⁵⁷ Brannmesteren, op.cit., s 47

Tirsdag 30 april ble det igjen gjennomført flyangrep mot byen. Nå var også luftvarslingssirenene ute av funksjon grunnet brannen. Dette gjorde at befolkningen selv måtte holde utkikk og sørge for å komme seg i sikkerhet når angrepene kom. Bydelen Innlandet som så langt ikke var berørt ble nå angrepet med både brannbomber og sprengbomber. Som de andre stedene var det bebyggelsen rundt havna som var målet, og bygningene ved Marcussundet mellom Innlandet og Nordlandet fikk hovedtyngden av bomberegnet. Skadene på Innlandet ble likevel mindre enn i de andre bydelene. Noe av grunnen til dette var iherdig innsats fra beboerne som febrilsk fjernet brannbombene fra tak og husvegger. Fjerningen og slukkingen av brannbomber ble utført med spade og sand.⁵⁸ Enkelte steder måtte man ta i bruk lange kjepper for å fjerne de bombene som hadde truffet husene høyt oppe. En annen årsak til at brannen på Innlandet fikk et mindre omfang enn på de andre landene, var at den resterende bebyggelsen lå et stykke unna det området som så ut til å være angrepsmål. Brannvesenet var ikke i aksjon på Innlandet, Under brannene på Gomalandet og Nordlandet var brannvesenet heller ikke deltagende i organisert slukkearbeid, med unntak for Slukk II under bergingen av vannledningen på Nordsundbrua.

Brannvesenets arbeid ble etterhvert som brannen spredde seg svært vanskelig. Vanntrykket ble dårligere og dårligere, mannskapene var utslitt, og mange av brannslangene var perforert av mitraljøse-ild.

"Slangemateriellet er nu omtrent ubrukelig, og vanntrykket så svakt at vannstrålen liten eller ingen nytte gjør."⁵⁹

Denne uttalelsen fra brannmesterens rapport forklarer godt hvorfor brannvesenet ikke var i funksjon på de andre landene. Brannvesenets personell gikk etterhvert som materiellet ble degradert over til å konsentrere seg om å fjerne brannbomber, og lyktes med dette.⁶⁰ Noen vil da sikkert spørre hvorfor ikke arbeidet ble konsentrert om dette allerede fra begynnelsen. Til det må svaret bli at det de første to dagene av brannen var vanskelig å få utført denne jobben effektivt. Bebyggelsen sto tett i sentrum, og brannen grep hurtig om seg. Etter at store deler av

⁵⁸ Brannmester Røkkum hadde gjentatte ganger presisert i byens aviser at det beste middelet mot brannbombene var sand, da den ville kvele flammene.

⁵⁹ Brannmesteren, op. cit., s 46

⁶⁰ Eivind Aass et al, op. cit., s 526

sentrum allerede var brent ned, var det lettere for brannmannskapene å lokalisere nedslag og å være på pletten tidsnok til å fjerne bombene før de hadde antent husene.

Færre og færre frivillige meldte seg til slukke- eller ryddearbeid. De aller fleste hadde nok med seg selv og sin familie. Mange så sine egne boliger brenne ned eller være i faresonen, så deres største bekymring var å få reddet sin familie og sine eiendeler. Brannvesenets ressurser ble utnyttet maksimalt og de hadde ikke kapasitet til å være i funksjon andre steder enn på Kirkelandet. Da brannene startet på de andre landene var brannvesenets utstyr som et resultat av arbeidet på Kirkelandet allerede svært degradert. Kommunikasjonen mellom landene var vanskelig og da brannvesenet allerede hadde for lite utstyr og personell til å kunne slukke brannen på Kirkelandet, er det naturlig at de andre brannene ikke kunne prioriteres. I tillegg var det personellet som fremdeles var i virksomhet utmattet.

Det sivile luftvern med sin organisasjon fungerte ikke under brannen. Organisasjonen var ikke tilstrekkelig fasttømret og mange av personellet følte ansvaret for familien sterkere enn ansvaret for å berge byens bebyggelse.⁶¹ Etter min mening kan de vanskelig kritiseres for dette. Det er naturlig at den enkelte først føler behov for å bringe sin egen familie i sikkerhet før de kan rette fokus mot andre ting. Dette var ikke ivaretatt på forhånd. Brannmesteren retter fokus mot denne kritiske faktoren i sin rapport:

"Skulde vort land og som følge herav vor by, komme opp i en lignende situasjon, da vil jeg anbefale at der opprettes felles bespising for brannmannskapene, deres familie og eiendele evakueres, så de ikke har annet en slukkingsarbeidet å ivareta."⁶²

Onsdag 1 mai var siste dag med bombeangrep fra tyske fly. Det falt bomber inne i Vågen, i øvre del av Kirkelandet og på Nordlandet. Enkelte hus ble antent, men ingen kunne hindre det. Det var ikke brannvernutstyr eller personell tilstede for å slukke. De siste bombene falt ved 2130 tiden om kvelden 1 mai på Gomalandet.⁶³ Det brant utover kvelden og natten, men om morgenen 2 mai var det hele over. Det må likevel sies at bombingene ikke hadde samme

⁶¹ Politimesteren, op. cit., s.24

⁶² Brannmesteren, op. cit., s. 30

⁶³ Aas til rådmannen, op. cit.

intensitet 1 mai som dagen før. Det er uvisst hva dette skyldes, men det kan skyldes en naturlig begrensing; det var ikke mange mål igjen å bombe.

4.2. Den grusomme fasit

Vi minnes vel så altfor godt
hvor ribbet byen lå
da brannen vel var overstått,
og vi gikk rundt og så.-

Vi gikk der gjennom stein og grus
i gamle Massastredet
og mintes kjære, kjente hus
og ting som hadde gledet.⁶⁴

Puck

bilde 10: Et enslig bygg står igjen, resten er borte.

Byen lå bortimot øde etter 4 dagers bombardement fra tyske fly. Sentrumsområdene på Kirkelandet, Nordlandet og delvis også Gomalandet var fullstendig rasert. Innlandets bebyggelse hadde også fått hard medfart. 5 menneskeliv hadde gått tapt. Fire som følge av bombeangrepene, og et under opprydning i brannruinene.

De offisielle tallene på hvor store verdier som gikk tapt i brannen er noe divergerende. I politimesterens rapport opereres de med følgende oversikt over ødelagte bygninger:

Kirkelandet.....	565 bygninger
Nordlandet.....	105 "
Gomalandet.....	42 "
Innlandet.....	12 "

Det totale antall på 724 medførte en forsikringssum bare på bygninger på 32 000 000 kroner.⁶⁵ Konstituert fylkesmann Fasting opererer med 710 ødelagte bygg i sin rapport,⁶⁶ og senere er tallene blitt enda høyere. Man kan anslå at ca 2/3 av alle byens leiligheter var ødelagt, og i tillegg kommer flere industribygg, klippfiskanlegg og offentlige bygninger.

⁶⁴ Diktet er skrevet av PUCK (Paul Ohrvik), og er gjengitt i Stein Bach et al, *Byen vår, Kristiansund i bilder 1940-1965 bind II*, (Kristiansund 1992), s 50.

⁶⁵ Politimesteren, op. cit., s.32

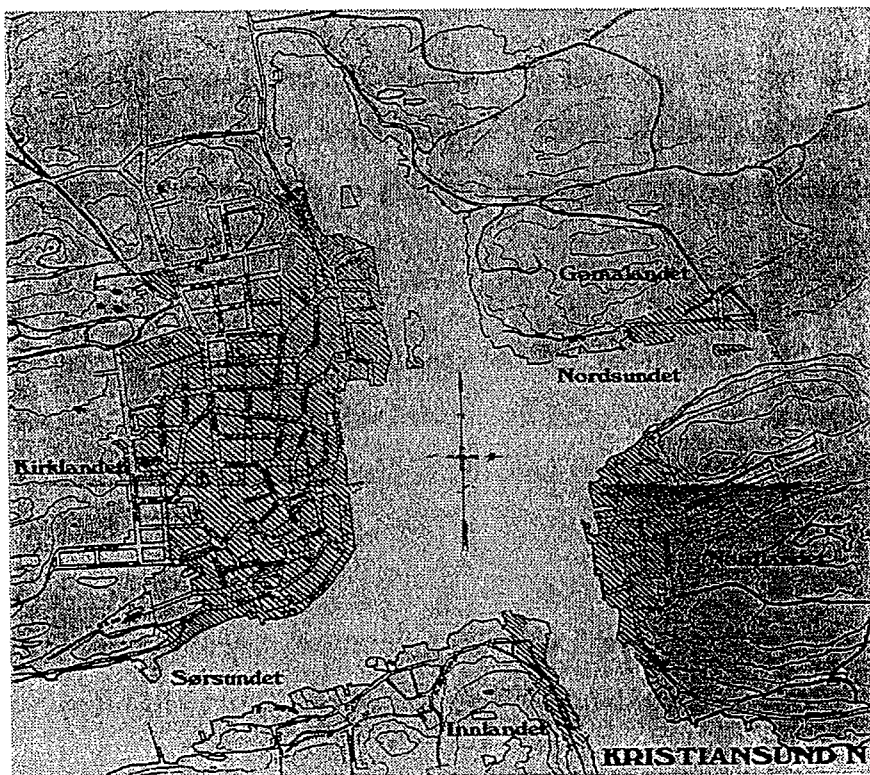
⁶⁶ Fasting, op. cit.

Byens strømforsyning var borte som følge av brannen. Ledningsnettet var helt ødelagt. Vannledningene var også ødelagte, så mulighetene til å skaffe seg vann i de husene som fremdeles sto var svært dårlige. All offentlig virksomhet stoppet på det nærmeste opp noen dager.

Det som gjenstår er:

Klausenengen, Parkhaugen, (untatt et huskjøpmann Solheims, som fikk en sprengbombe og blev blåst bort), Aldershjemmet i Klausens gt., Dalegata og Nordlandet kirke og brannstasjon. Hele søndre del av Nordlandet. (Nygårdene og Åsgårdsviken). På Innlandet har det gått forholdsvis bra, da det bare er 4 eiendommer som er bombet der.⁶⁷

Brannmesteren fant det i sin rapport lettere å gjengi hva som sto tilbake enn det som var ødelagt. Selv om denne oversikten senere viste seg å ikke være helt korrekt, velger jeg å ta den med for å illustrere omfanget av katastrofen. Kristiansund eksisterte ikke lenger som et levende bysamfunn.

bilde 11: Kartets skraverte felt viser de områdene av Kristiansund som ble ødelagt i løpet av fire vårdager 1940

⁶⁷ Brannmesteren, op. cit., s 46

5. Evakueringen

Jeg er på den bareste bakke
som finnes på hele vår jord.
Det finnes ikke hus og barakke,
hvor noen kan si at jeg bor

Jeg er hva man kaller nomade,
en rekende fant, om man vil.
Jeg håper at ingen tar skade
fordi jeg ble født og er til.⁶⁸

Puck

bilde 12: Torvet i Kristiansund, vanligvis et samlingspunkt.

Torsdag 2 mai 1940 var brannen slukket, flyene med sine bomber var borte, og det var også befolkningen. Av byens innbyggere anslås tallet på de gjenværende til et sted mellom 500 og 2000.⁶⁹ Jeg vil i det etterfølgende forsøke å skildre hvordan evakueringen foregikk, og hvilke faktorer som gjorde at ingen omkom under den tilsynelatende panikkartede evakueringen under stadig trussel fra bombefly, brann og ild fra maskingevær.

Selv om myndighetene og andre helt siden den engelske mineleggingen utenfor kysten hadde oppfordret til å evakuere gamle, kvinner og barn, var det svært få som faktisk hadde fulgt oppfordringen før bombingene. En av grunnene til dette er som jeg allerede har nevnt håpet om at man slett ikke ville bli bombet.

Evakuering av gamle ved institusjon ble imidlertid igangsatt allerede 12 april, da pasientene ved det kommunale pleiehjemmet ble evakuert til Frei. De påfølgende dagene ble også de andre alders- og pleiehjemspasienter flyttet til ulike steder i distriktet. Også barnehjemmet ble evakuert og flyttet til Tingvoll kommune.⁷⁰

Kommunen opprettet et eget kontor tidlig i april for å ivareta evakueringen av de som selv ikke hadde midler til å reise fra byen. Fra krigens utbrudd og frem til bybrannen ble det

⁶⁸ Ohrvik, op. cit., *Den husvilles sang*, s 64

⁶⁹ I politimesterens rapport opereres det med et sted mellom 600 og 1200. Andre kilder nevner andre tall, men ikke noe sted opereres det med mer enn 2 000. Det virkelige tallet ligger sannsynligvis i nedre del av anslagene.

⁷⁰ Politimesteren, op. cit., s.33

gjennom denne instansen evakuert ca 1000 mennesker⁷¹ til omkringliggende kommuner. Dette tallet inkluderer trolig pasientene ved de ulike hjemmene samt barna fra barnehjemmet. Av en befolkning på 15 000 var det alt overveiende flertall altså innenfor bygrensen når de tyske bombeangrepene startet.

Så snart de første bombene falt over byen begynte de første å evakuere. Kristiansund ble ikke lenger oppfattet som et trygt sted å oppholde seg. Likevel var størstedelen av befolkningen fremdeles i byen også mandag morgen, når brannen så ut til å være begrenset og under kontroll. Da flyene igjen kom tilbake grep evakueringen om seg. Eiendeler ble forsøkt berget ut og i sikkerhet i parkene. Båter og biler ble benyttet for å komme unna brannen og bombene, men dette var ikke nok til å redde unna alle de som ønsket å evakuere. Bensin hadde allerede vært gjenstand for rasjonering en periode, og privatbilkjøring hadde vært forbudt. De privatbilene som nå ble brukt til evakueringen hadde derfor ikke tilgang på mer drivstoff enn det de allerede hadde på tanken. Antallet småbåter var heller ikke høyt nok, så mange måtte fremdeles oppholde seg i byen et eller to døgn.

Til alt hell ble ikke Omsundbrua truffet av bomber, og den ble flittig trafikkert av biler, lastebiler, busser og gående med kjerrer. Derfra gikk turen for svært mange inn til fergekaia ved Kvalvåg for å kunne komme seg videre innover i distriktet ved hjelp av båt.

Andre forsøkte å komme seg unna med båt fra Kristiansunds havnebasseng. Etterhvert kom stadig flere båter fra distriktet og inn til byen for å bistå. Dette medførte en formidabel økning av kapasiteten, og nå var det ikke lenger mangel på folk som ønsket evakuering. Natten ble brukt effektivt, da de i mørke fikk være i fred for flyene. Biler og båter som bevegede seg til eller fra byen på dagtid risikerte hele tiden å bli beskutt med maskingevær fra fly. Enkelte forsøkte å bringe med seg mange materielle verdier på de båtene som skulle bringe dem i sikkerhet, men etterhvert ble pågangen av mennesker som ønsket å slippe unna så stor at båtene bare kunne bringe med seg det aller nødvendigste.⁷² Det viktigste var tross alt å berge liv. Enkelte var likevel ikke villig til å forlate sine eiendeler, og ble derfor igjen i byen for å

⁷¹ *Ibid.*, s.34

⁷² Eivind Aass et al, op.cit., s 526

passee på disse inntil en båt kunne bringe med både eiendelene og dem selv. Politiet måtte også jage folk som til tross for bomberegnet satt i parkene og passet på sine eiendeler.⁷³

"Befolkningen evakuerer av all kraft, men de fleste har mistet alle sine eiendele. Kvinner og barn, hyler og roper om hjelp. Alle er opptatt med sitt og ingen kan rekke en hjelpende hånd."⁷⁴

Det er liten tvil om at evakueringen i perioder var nærmest panikkartet. Beskrivelsen av sinnsstemningen varierer i de enkelte rapportene, men det faktum at folk ble evakuert mens bombene falt, at ikke alle familiemedlemmer fikk plass på samme båt, og at antallet fartøyer til å foreta evakueringen heller ikke var tilstrekkelig gir grunn til å tro at kaos er et dekkende begrep for hendelsene i Kristiansund under evakueringen.

Vi tenkte: snart kommer turen til oss å se hjemmet vårt brenne. Vi styrtet hjem, kastet på marken utenfor et og annet som vi minst vilde miste. Billedene av barna våre, sølvtøi, dekketøi ... Så fulgte vi strømmen av flyktninger som søkte ned mot en liten bukt. Fra øiene rundt kom bøndene i små motorfartøier ... Natt etter natt hadde disse opofrende folkene gått uten blund på øinene.⁷⁵

Hanken Astrups ord skildrer den håpløsheten Kristiansunds innbyggere må ha følt under brannen. Både det at husene med alt inventar brant opp og den usikkerheten som eksisterte om hvorvidt det var plass til dem på en båt slik at de kunne slippe unna infernoet. Innsatsen fra de som kom med båter fra distriktet ble også nevnt av politimesteren og brannmesteren i deres rapporter. Den ordinære rutebåttrafikken på Nordmøre hadde opphørt, så uten denne ekstra transportkapasiteten ville det vært umulig å få evakuert byens befolkning.

Ikke alle var i like stor grad opptatt av å berge liv. Noen av "redningsmennene" var dessverre minst like opptatt av å oppnå vinning av katastrofen. Enkelte butikker og lagre uten umiddelbar fare for å bli antent ble brutt opp, og innholdet borttatt. Argumentet fra gjerningsmennene var at de berget verdier. Hvis de ikke gjorde det ville brannen likevel ta alt. Også enkelte av byens egne innbyggere viste tilbøyelighet til å tilegne seg gjenstander. Politiet

⁷³ Politimesteren, op. cit., s.41

⁷⁴ Brannmesteren, op. cit., s 46

⁷⁵ Hanken Parelius Astrup i en artikkel i Alle Kvinner. Sitatet er hentet fra Kristiansunds Historie Bind VI, Eivind Aass, *Byen som brant - Kristiansund 1900-1942 2.del* (Kristiansund, 1991), s 526

kom også over enkelte "drikkelag", der byens restauranter hadde blitt tømt både for mat og drikke. Leire av tyvegods ble funnet i de ubebodde deler av byen, og mange ble fengslet og senere domfelt.⁷⁶

Det var likevel ikke bare egen vinning som var motivet for berging. Flere lagre og pakkehus ble åpnet og innholdet lastet på båter som fraktet varene til distriktet. Der skulle de leveres til de lokale kjøpmennene, og så skulle det rapporteres tilbake. På den måten fikk man berget nødvendige livsmidler, samtidig som en forsøkte å føre kontroll med hvor disse havnet.⁷⁷ Enkelte butikkeiere åpnet også dørene av eget initiativ, og oppfordret innbyggerne til å tømme lagrene for å berge det fra brannen. Folks rettsoppfatning gjorde at de fleste vegret seg. Det var jo ikke deres varer. Selv i denne pressede og uvirkelige situasjonen beholdt altså det store flertallet av byens befolkning sine etiske og moralske normer.

I løpet av 4 hektiske døgn ble altså brorparten av Kristiansunds befolkning under stadige bombeangrep evakuert fra den brennende byen uten at noen omkom. Ingen druknet, og ingen døde heller som følge av bombeangrep eller mitraljøseild.

Nordmørsfjordene var fulle av små skøyter med kristiansundere på flukt i månedsskiftet april mai 1940. Mange ble brakt fra Kvalvåg til Kvisvik på fastlandet. Andre ble på Frei, mens også Tustna, Averøy, Tingvoll fikk betydelige mengder flyktninger å huse. Av byens opprinnelige innbyggertall på 15 000 var ca 14 000 nå flyktninger.

Etterpå ble alle likesom så fattige. Det en gjennom et kortere eller lengre liv hadde skapt av verdier for hjemmet ble alt ødelagt og tilintetgjort. Byens befolkning ble hjemløse, - ja, en kan gjerne si rotløse, - og dertil spredt over alle Nordmørsbygder.⁷⁸

⁷⁶ Politimesteren, op. cit., s.43

⁷⁷ Aas til rådmannen, op. cit.

⁷⁸ Politimesteren, op. cit., s 44

5.1. *Hvorfor gikk så få menneskeliv tapt?*

"Bare" fem mennesker mistet livet under den 4 dager lange bombekampanjen og den påfølgende evakueringen. Hele byen var rasert og befolkningen var drevet på flukt. Evakueringen hadde foregått i til dels kaotiske former og under stadige angrep fra fly. Hvordan kunne da så få mennesker miste livet eller bli fysisk skadd? I det følgende vil jeg ved hjelp av flere årsaksforklaringer forsøke å gi svaret på dette.

Under angrepene på Kristiansund ble det i all hovedsak benyttet fly stasjonert på Værnes. Der hadde tyskerne to motors bombefly av typene Heinkel 111 og Junker 88. Disse flyene var i stand til å føre bombelaster på henholdsvis 2 000 og 2 500 kg. Sprengbombene var av to typer; SC som står for "Spreng Cylindrisch", og SD som betyr "Spreng Dickenwand". Det var en signifikant forskjell mellom disse to bombene. SC bombene var i hovedsak beregnet til bruk mot faste installasjoner og hadde all sprengkraft rettet inn mot anslagspunktet. SD bombene var prefragmenterte og velegnet til bruk mot personell, da den besto av en mengde små "bomblets" som med voldsom hastighet ble spredt over et stort område.⁷⁹

I 1940 besto hoveddelen av det tyske bombearsenalet av bomber med en sprengkraft på 250 kg eller mindre, og hovedtyngden av bombene var 50 og 100 kg bomber.⁸⁰ Det er flere steder hevdet at sprengbomber på opptil 500 kg ble benyttet. Dette kan ikke uten videre avvises, da tyskerne også produserte slike bomber. I tillegg var begge de aktuelle flytypene kapable til å bære denne typen bomber. Dette var likevel ikke den vanligste konfigurasjonen, og en 500 kg bombe ville ha gjort enorme ødeleggelser der den falt ned. Uten å kunne bevise det, vil jeg tro at de bombene som ble benyttet mot Kristiansund maksimalt var 250 kg SC sprengbomber, og at hoveddelen av sprengbombene også var mindre. Jeg vil også trekke den slutningen at det ikke ble benyttet prefragmenterte bomber spesielt mot befolkningen.

En av årsakene til at ikke flere menneskeliv gikk tapt under angrepene på Kristiansund kan derfor være at de tyske flyene benyttet seg av SC bomber. Disse ikke-fragmenterte bombene hadde en formidabel virkning der de slo ned, men virkningen kan sies å være nokså lokal.

⁷⁹ Kenneth Wakenfield, *The First Pathfinders, The Operational History of Kampfgruppe 100, 1939-1941*, (Cornwall, 1992), s 239

⁸⁰ John Batchelor, Bill Gunston et al, *Air Power, A modern illustrated Military history*, (London, 1979), s 314

Hvis målet hadde vært å ta flest mulig liv, ville nok den prefragmenterte versjonen blitt foretrukket. I Kristiansund ble også de mest utsatte områdene ved havnen forholdsvis raskt evakuert, noe som også utvilsomt bidro til å unngå dødsfall. Resultatet av å befinne seg i virkningsområdet til en slik bombe ble ettertrykkelig demonstrert da de første bombene falt på Dale.

Det faktum at de fleste sprengbombene ble sluppet over havneområdet bidro også til at ikke flere mennesker mistet livet. Kristiansunds innbyggere skjønte raskt at havneområdet var det farligste stedet å oppholde seg, så de flyktet i første omgang til de øvre bydelene der faren var mindre.

Brannbombene var langt mindre. Den vanlige størrelsen var 1 kg. En av metodene tyskerne hadde for å spre disse var med en "container bombe". Inne i et bombeskall ble det plassert 120 1 kg brannbomber som ble spredt over nedslagsområdet.⁸¹ Brannbombene i seg selv er ikke beregnet på å drepe, men at ingen mistet livet som følge av de eksplosjonsartede brannene er nærmest utrolig.

Begge bombeflytypene var utstyrt med maskingeværer av forskjellig kaliber. Disse var primært beregnet til selvforsvar mot angripende jagerfly. De kunne likevel benyttes mot personell på bakken og på sjøen. Lokalt ble det hevdet at tyskerne var "kleine skyttera"⁸², noe jeg ikke umiddelbart er villig til å gå med på. Disse skytterne var utdannet for å skyte ned jagerfly som beveger seg raskt i tre dimensjoner. Da kan jeg vanskelig se at det skulle være noe problem å streife en til sammenlikning stillestående menneskemengde på bakken eller en saktegående skøyte. Jeg heller mer til den oppfatning at streifingen med maskingevær hadde til hensikt å hindre slukking, noe også Fasting nevner i sin rapport:

"... og uten at man kan fastslå at maskingeværene var rettet mot brannmannskapene, så hindret projektilene mannskapet i å begrense ilden."⁸³

⁸¹ *Ibid.*, s 315

⁸² Eivind Aass et al, op. cit., s 530

⁸³ Fasting, op. cit.

De tyske flygerne hadde fått ordre om å ødelegge alle hus som var egnet til forlegning av britiske soldater.⁸⁴ Med en slik inngangsverdi er det naturlig at nettopp å hindre slukkearbeidet var hensikten med streifingen. At ingen likevel ble truffet og drept kan i stor grad skyldes flaks og at folk etterhvert ble flinke til å søke dekning. Jeg tror likevel de tyske skytterne utvilsomt ville vært i stand til å drepe sivilbefolkningen hvis de hadde ønsket det.

Når det gjelder evakueringen til sjøs, ble flere fartøyer av en viss størrelse beskyttet. At det ikke gikk liv under disse angrepene er trolig en kombinasjon av dårlig skyting, flaks og de enkeltes oppfatning av hvem det ble skutt på. Hvis en befinner seg på bakken/sjøen og et fly kommer mot en og avfyrrer ild med maskingevær kan det være vanskelig å avgjøre hvem som beskyttes. Tallet på fartøyer som hevder seg beskyttet kan synes noe høyt, og er muligens et resultat av den hjelpeløshet de må ha følt når flyene kretset over dem og skjøt med maskingevær. Det er likevel en kjensgjerning at store fartøyer faktisk ble beskyttet og forsøkt bombet. Dette gjelder også rutebåtene tilhørende Møre og Romsdal Fylkesbåter(M.R.F.). Et av deres skip, "Driva" var også med på å berge gullbeholdningen ut fra Molde.⁸⁵ Dette kan være en viktig årsak til at flere større fartøyer ble forsøkt senket.

Det faktum at de fleste båtene valgte natten som tidspunkt bidro utvilsomt til å redusere beskytningen fra fly, da mørket ga dem skjul og bombeangrepene ble avsluttet ved mørkets frembrudd. At bomber ikke ble benyttet mot de mindre fartøyene som trafikkerte fjordene med flyktninger tyder også på at de tyske flygerne ikke hadde til hensikt å drepe forsvarsløse sivile.

Været var også en medvirkende årsak til at så få omkom. Mangelen på hus og den intense brannen medførte at flere måtte tilbringe nettene utendørs. Tilgangen på mat ble også raskt begrenset. At været da var klart og varmt gjennom hele perioden⁸⁶ bidro til å bedre situasjonen for de som var hjemløse men fremdeles befant seg i byen. Faren for nedkjøling ved å overnatte utendørs var liten.

⁸⁴ Walter Hubatsch, *Weserübung*, (Gottingen, 1952), s 474

⁸⁵ Eivind Aass et al, op. cit., s 529

⁸⁶ Brannmesteren, op. cit., s 48

6. Oppsummering & Konklusjon

Her hvor dine barske strender
 Hgråner opp av storm og kav
 skal ditt folk med faste hender
 bygge deg, vårt by ved hav.
 Her hvor havet møter fjorden,
 og hvor nakne berg gir ly
 skal du stå i fedrejorden
 grå, men skjønn, vår barndoms by.⁸⁷
Puck

bilde 13: Iversengården, en av få private murgårder, i ruiner.

I løpet av 4 dager 1940 ble en idyllisk småby forvandlet til en gapende brannruin. Mer enn 2/3 av byens befolkning ble hjemløse og byen opphørte å eksistere som moderne samfunn. I denne oppgaven har jeg forsøkt å skildre de hendelsene som førte til dette resultatet. Det er ikke tvil om at en slik hendelse må ha brent seg inn i minnet på de som var i byen eller i nærheten de aktuelle dagene.

Gjennom denne oppgaven har jeg forsøkt å gi en oversikt over disse redselsdøgnene. Jeg har valgt å rette fokus på den virkningen bombene fikk. For at ikke bombingene skulle bli løsrevet fra en sammenheng har jeg redegjort for de politiske og militære faktorene som virket i Norge våren 1940 og sett på hvilken betydning de fikk for de forberedelsene eller mangel på sådanne som ble gjennomført i Kristiansund. Videre har jeg forklart noen av årsakene til at ikke flere mistet livet.

Krigens redsler var ikke kjent for Kristiansunds befolkning. Dette er en av mine hovedkonklusjoner etter å ha behandlet dette stoffet. De fysiske forberedelsene var mangelfulle, og de mentale likeså. Jeg tror man trygt kan påstå at lykken var bedre enn forstanden de første kritiske timene av bybrannen. Etterhvert gikk Alvoret opp for innbyggerne og den uunngåelige evakueringen kom i gang. Mangelen på militære installasjoner og tilsynelatende fravær av militær betydning bidro til å gjøre angrepet ytterligere uforståelig for byens innbyggere. Selv om signalene på at noe kunne komme til å skje var til stede ble de

⁸⁷ Ohrvik, op. cit., *Sangen til Kristiansund*, s 119

muligens til en viss grad fortrent. Kristiansund var ikke, som Namsos og Åndalsnes, åsted for allierte landsettinger.

De våpnene som ble benyttet under bombingene, tyder ikke på at målet med kampanjen var å ta livet av forsvarsløse sivile. Hele bombekampanjen tyder derimot på at målet var å gjøre Kristiansund ubrukelig for allierte styrker. Selv om det etter at bombingene var avsluttet fremdeles var mulig å legge til kai i byen, var det ingen forsyninger å oppdrive. Disse hadde enten gått med i brannen, blitt berget ut av byen eller stjålet av uærlige sjeler som utnyttet en kaotisk situasjon.

Kristiansunds tette trehusbebyggelse var definitivt også en årsak til at brannen fikk et så stort omfang. Brannvesenets personell og utstyrsressurser var sannsynligvis tilstrekkelige til å bekjempe en brann av begrenset geografisk utstrekning, noe innsatsen under bombingens første dag viste. Ressursene var derimot ikke tilstrekkelig til å bekjempe flere store branner samtidig. Mangelen på utstyr og personell ble tydeligere og tydeligere etter som brannen grep om seg og også oppsto andre steder enn Kirkelandet.

"Angrepene må karakteriseres som angrep på en åpen ubefestet og forsvarsløs by."⁸⁸

Fastings konklusjon på bombingene av Kristiansund er det umulig å argumentere mot. Dette inntrykket satt befolkningen med like etter angrepene, og denne konklusjonen er like gyldig i dag. Som krigen i Finland hadde vist, og som også andre verdenskrig skulle vise var ikke det faktum at byen var åpen og ubefestet noen garanti mot bombeangrep. Kristiansund var en av de byene som fikk erfare dette først.

⁸⁸ Fasting, op. cit.

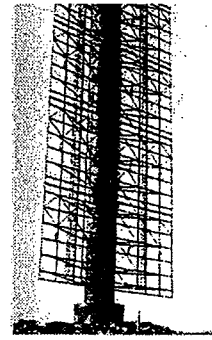
Epilog

Byen ligger taus og rolig,
 Øde trist og mørkelagt.
 Intet lys fra noen bolig
 - ingen festlig fargeprakt.
 Tause menn med blanke knapper
 på de dystre, sorte kapper
 vandrer byen rundt på vakt.⁸⁹

Puck

bilde 14: Tyske krigsskip ved havn i Kristiansund.

bilde 15: Tysk søkeradar på "Klubba"

På det meste var det så mye som 4-5 000 tyske soldater stasjonert i Kristiansund. Byen ble i løpet av krigen forvandlet til en festningsby. En mengde militære installasjoner ble bygd i byen og ellers i distriktet. Anleggene ble hovedsakelig bygd av polske krigsfanger og tyske soldater, men også lokalbefolkningen deltok i arbeidet. Det er vanskelig å kritisere dem for dette. De aller fleste gjorde det motvillig, og selv om tyskerne betalte godt var det mangelen på annet arbeid som nødvendiggjorde "tyskerarbeidet".⁹⁰

Kristiansund ble en del av Festung Europa, og hadde et av de største radaranleggene nord for Frankrike. Fra Kristiansund kunne den tyske militærmakten overvåke flytrafikken utenfor kysten, og kontrollere det sydlige innløpet til Trondheimsleia. Ved å kontrollere og befeste Kristiansund forsikret tyskerne seg om at de ikke ville stå overfor en overraskende knipetangsmanøver mot Trondheim. Flertallet av de tyske soldatene som tjenestegjorde i Kristiansund under krigen var lykkelige over å slippe østfronten, og var ikke ute etter å trakassere innbyggerne. Byens innbyggere skilte da også klart mellom den jevne soldat og de som var erklærte nazister.⁹¹

Byen ble i løpet av krigen en by av barakker. 201 provisoriske hus ble reist for å huse den tilbakevendende befolkning. Disse barakkene ble opprinnelig forært byen som en gave av Terboven, men det skulle vise seg at Norges Bank ble sittende med regningen.⁹²

⁸⁹ Ohrvik, op. cit., *Måneskinnskveld*, s 75

⁹⁰ Tv Nordmøre, *Kristiansund i krig, del 5 Festung Kristiansund*, programserie produsert i forbindelse med 50-års jubileet for frigjøringen.

⁹¹ *Ibid.*

⁹² *Ibid.*

Først etter krigen kom den egentlige gjenreisningen av byen i gang. Slik byen fremsto ved krigens slutt i 1945 kunne byplanleggerne fritt reise en ny by sentrert rundt havna.

Kristiansund gikk altså fra å være en idyllisk men umoderne småby i 1940, til å bli et av landets fremste eksempler på 50- og 60-tallets byplanlegging og arkitektur, noe som også gjenspeiles i de mange fargerike fasadene i "den kulørte by".

År skal gå og tider svinne,
storm skal suse over øy.
Men en dag skal solen skinne
fra en himmel klar og høy.
Se i gryets første flamme
blir det liv om havn og sund.
By ved hav din egen stamme
hilser deg på gammel grunn.⁹³

Puck

bilde 16: Kristiansund er gjenoppbygd. Byens sentrum er orientert mot havna og sjøen.. Vardetårnet skimtes øverst i bildet.

⁹³ Ohrvik, op. cit., Sangen til Kristiansund, s 119. Denne teksten ble skrevet i løpet av krigsårene, og ble av Kristiansunderne adoptert som den nye Bysangen noe den også er i dag. Teksten er tonesatt av Edvard Bræin, og ble uroppført under krigen.

Bibliografi:

Rapporter:

Politimesterens rapport av 12 februar 1942

Brannmesterens rapport, *Brannrapport 6/1940*

Havnefogd Lauritz Aas, *Rapport til rådmannen*, 6 juni 1940

Havnefogd Lauritz Aas, *Rapport til instituttet for historisk forskning*, 12 februar 1941

Konstituert fylkesmann Kristian Fasting, *Rapport til Centralkomiteen for Trondheim ved høyesterettsadvokat Clausen*, 10 mai 1940

Rapport fra Arthur Holth, Gassverkets sjef

Bøker:

Eivind Aass et al, *Kristiansunds historie Bind VI*, (Kristiansund, 1991)

Svein Bach et al, *Byen Vår, Kristiansund i bilder bind I*, (Kristiansund, 1992)

Svein Bach et al, *Byen Vår, Kristiansund i bilder bind II*, (Kristiansund, 1992)

Nordmøre Historielag og Nordmøre Museum, *Årbok for Nordmøre 1987*, (Kristiansund, 1987)

Olav Riste, *Forsvarsstudier 3/1991, Isolasjonisme og stormaktsgarantier*, (Oslo, 1991)

Paul Ohrvik, *Stjerneskudd*, (Kristiansund, 1992)

Christopher Shores, *Fledging Eagles, The complete account of air operations during the "Phony War" and Norwegian Campaign 1940*, (London, 1991)

Kenneth Wakenfield, *The First Pathfinders, The Operational History of Kampfgruppe 100, 1939-1941*, (Cornwall, 1992)

John Batchelor, Bill Gunston et al, *Air Power, A modern illustrated Military history*, (London, 1979)

Walter Hubatsch, *Weserübung*, (Gottingen, 1952)

Aschehoug og Gyldendals Store Norske Leksikon, bind 9, (Kunnskapsforlaget, 1988)

TV serier/programmer:

TV Nordmøre, *Kristiansund i Krig*, (TV Nordmøre, 1995)

NRK, Henry Notaker, *Kulinariske henrykkelser og litterære anekdoter*, (NRK, 1996)

Aviser:

Tidens Krav og Romsdalsposten

Andre:

Utdrag av Olaf Yderstads dagbøker, hentet fra Kristiansund brannmuseum

Nils Naastad, høyskolelektor ved Luftkrigsskolen

Illustrasjoner:

Alle bildene er hentet fra *Byen vår bind I og II*, unntatt bilde 5,6, og 11 som er hentet fra Kristiansund brannmuseum.